

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
MÜƏLLİF HÜQUQLARI AGENTLIYI**

**ƏQLİ MÜLKİYYƏT
TERMİNLƏRİ**

BAKI – 2013

Redaksiya heyəti:
Kamran İmanov – sədr
Natiq İsayev – məsul katib
Fuad Kərimov
Xudayət Həsənli

ƏQLİ MÜLKİYYƏT TERMİNLƏRİ

© Azərbaycan Respublikası Müəllif Hüquqları Agentliyi, 2013

XXI əsrdə elmin və texnologiyaların, iqtisadiyyatın və qlobal informasiya cəmiyyətinin inkişafı beynəlxalq cəmiyyət qarşısında bir sıra ciddi çağırışlar irəli sürmüşdür. Bunların ən əhəmiyyətli özünün mədəni funksiyaları ilə yanaşı, çox vacib iqtisadi və sosial amilə çevrilmiş əqli mülkiyyət fenomenidir. Bu fenomen son iki onillikdə sürətlə inkişaf edərək, əqli fəaliyyət nəticələrinin stimullaşdırılmasında, investisiyaların yaradıcılığa və yenilikçiliyə cəlb edilməsində və əqli mülkiyyət tərkibli məhsulların yayılmasında xüsusi rol oynamağa başlamışdır. Bunun başlıca səbəbi biliklərin və mədəniyyət funksiyalarının əsaslı şəkildə dəyişməsi nəticəsində əqli mülkiyyətin müxtəlif növ dəyərlərin yaradılmasında, ölkələrin iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsində və informasiya cəmiyyətinin formalaşmasında güclü alət kimi çıxış etməsindədir.

Əqli mülkiyyət eyni zamanda dövlət siyasətinin müvafiq məqsədlərinə nail olmaq aləti kimi bir tərəfdən yaradıcılıq və yenilikçiliklə əlaqədar məhsul və xidmətlərə investisiyalar qoyulması hesabına yaradıcılıq və yenilikçilik fəaliyyəti üçün əlverişli şəraitin yaradılmasına xidmət edir, digər tərəfdən bazarda ədalətli rəqabətin güclənməsinə imkan yaradır. Biliklər və mədəniyyət, iqtisadiyyat və informasiya cəmiyyəti arasında müsbət təsirli vasitə kimi əqli mülkiyyət sahəsinin davamlı inkişafına diqqət yetirilməsi bu gün vacib siyasi amillərdən birinə çevrilmişdir.

Bununla yanaşı, müasir dövrdə əqli mülkiyyət hüquqlarının təminatı milli irsin, milli özünəməxsusluğun və adət-ənənələrin qorunub saxlanması və yaradılmasının mühüm şərti kimi çıxış edir. Eyni zamanda güclü kreativ (mədəni) sənayenin yaradılması və biliklərin tətbiqi, əqli mülkiyyətin vacib iqtisadi alətə və iqtisadi dövriyyənin fəal elementinə çevrilməsi, informasiya texnologiyalarının əqli mülkiyyət hüquqları ilə qorunması bu sahədə zamanın çağırışlarına uyğun olan qanunvericilik və idarəçilik sisteminin olmasını tələb edir.

Bu gün Azərbaycanın müəlliflik hüququ və digər oxşar əqli mülkiyyət hüquqları sisteminin artıq 20 ilə yaxın tarixi vardır. Müəllifi ümummilli lider Heydər Əliyevin olduğu bu sistem hazırda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin söyləri sayəsində intensiv surətdə inkişaf edir və Azərbaycan Avropa və MDB məkanında ən zəngin qanunvericilik bazasına malik olan ölkələrdən biridir.

Əqli mülkiyyət sisteminin yüksək templərlə inkişaf etdiyini və cəmiyyətin inkişafında əhəmiyyətinin durmadan artdığını nəzərə alaraq, bu kitabçada əqli mülkiyyət sahəsində beynəlxalq və milli qanunvericilikdə ən çox işlənən terminlərin izahı verilmişdir. Kitabça müəllimlər, tələbələr, hüquq sahibləri və maraqlı şəxslər üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Əqli mülkiyyət sahəsində çox işlənən terminlər

Audiovizual əsər

Audiovizual əsər bir-biri ilə əlaqəli olub hərəkət təsəvvürü doğuran və müvafiq texniki qurğuların köməyi ilə görmə (eşitmə) qavrayışı üçün nəzərdə tutulan təsvirlər silsiləsindən ibarət (səslə müşayiət olunan, yaxud olunmayan) müəkkəb tərkibli əsərdir. Audiovizual əsərlərə ilkin və sonrakı yazılma üsulundan asılı olmayaraq kinematoqrafiya əsərləri və kinematoqrafiya vasitələrinə bənzər vasitələrlə ifadə edilmiş digər əsərlər (tele-videofilmlər, diafilmlər və s.) aiddir.

Audiovizual əsər istehsalçısı

Audiovizual əsər istehsalçısı audiovizual əsərin hazırlanması (istehsalı) təşəbbüsünü və məsuliyyətini üzərinə götürmüş fiziki və ya hüquqi şəxsdir. Başqa sübutlar olmadıqda audiovizual əsərdə adı adi qaydada göstərilmiş fiziki və ya hüquqi şəxs audiovizual əsərin istehsalçısı sayılır.

Audiovizual əsərin istehsalçısının hüquqları

Audiovizual əsərin yaradılmasına dair müəlliflərlə filmin istehsalçısı (prodüseri arasında) bağlanmış müəllif müqaviləsində başqa hal nəzərdə tutulmadıqda, müəlliflər tərəfindən bu müqaviləyə əsasən audiovizual əsərin istehsalçısına (prodüserinə) həmin əsərin surətinin çıxarılması, yayılması, kütləvi ifası, kütləvi

nümayişi, kabel televiziyası ilə kütləvi bildirişi, efirə verilməsi və ya hər hansı başqa şəkildə kütləvi bildirişi, həmçinin mətnin subtitrləşdirilməsi və dublyaj edilməsi üçün müstəsna hüquqlar verilmiş olur. Göstərilən hüquqlar audiovizual əsərə müəlliflik hüququnun qüvvədə olduğu müddətdə qüvvədə qalır.

Audiovizual əsər istehsalçısının həmin əsərdən hər hansı şəkildə istifadə olunarkən özünün və ya təşkilatın adını göstərmək, yaxud göstərilməsini tələb etmək hüququ vardır.

Audiovizual əsərlərə müəlliflik hüququ necə qorunur?

Audiovizual əsərlərin tam tirajlı filmlərdən başlayaraq videoklip və reklam videoroliklərinə qədər qorunmasının xüsusiyyətləri vardır. Bu, ilk növbədə belə əsərlərin çoxşaxəli, mürəkkəb və tərkibli hissələrdən ibarət olması ilə əlaqədardır. Audiovizual əsər bir-biri ilə əlaqəli olub hərəkət təsəvvürü doğuran və müxtəlif texniki qurğuların köməyi ilə görmə (eşitmə) qavrayışı üçün nəzərdə tutulan təsvirlər silsiləsindən ibarət olan əsərdir. Bu əsərlərə ilk növbədə kinematoqrafiya əsərləri və onlara bənzər vasitələrlə ifadə edilmiş digər əsərlər aiddir. Audiovizual əsərlərin müəlliflərinin (şərikli müəlliflərinin) hüquqları qanunla qorunur.

Quruluşçu rejissor, ssenari müəllifi, quruluşçu rəssam, quruluşçu operator və xüsusi olaraq audiovizual əsər üçün yaradılmış musiqili əsərin

(mətnli, yaxud mətnsiz) müəllifi (bəstəkar) audiovizual əsərin müəllifləri hesab olunur.

Audiovizual əsərin ssenarisinin hazırlanmasında istifadə olunmuş, yaxud audiovizual əsər üzərində iş prosesində yaradılmış və ya audiovizual əsərin tərkibinə hissə kimi daxil edilmiş əsərin müəllifi öz hissəsinə münasibətdə audiovizual əsərin müəllifi sayılır.

Öz əsərinin audiovizual əsərin tərkibinə daxil edilməsinə razılıq vermiş əsər müəlliflərinin audiovizual əsərin istifadəsini qadağan etmək və ya hər hansı şəkildə məhdudlaşdırmaq hüququ yoxdur.

Audiovizual əsərin müəlliflərinin qonorarı almaq hüququ

Audiovizual əsərin müəlliflərinin audiovizual əsərin orijinalının və ya nüsxələrinin kommertiya məqsədilə kirayəyə verilməsinə və ya digər üsullarla istifadə edilməsinə görə qonorar almaq hüququ vardır. Həmin qonorar bu əsərə hüquq sahibi və ya əmlak hüquqlarını kollektiv əsasda idarə edən təşkilatlarla istifadəçi arasında bağlanmış müqavilədə nəzərdə tutulan şərtlərə uyğun olaraq ödənilir.

Xüsusi olaraq audiovizual əsər üçün yaradılmış musiqili əsərin (mətnli, yaxud mətnsiz) müəllifi audiovizual əsərin kütləvi ifası zamanı öz musiqili əsərinin kütləvi ifasına görə müəllif qonorarı almaq hüququnu saxlayır.

Biliklərə əsaslanan iqtisadiyyat (BƏİ)

Biliklərə əsaslanan iqtisadiyyat (BƏİ) əqli fəaliyyət nəticələri olan yeni texnologiyalara və xidmətlərə (innovasiya və yaradıcılığa) əsaslanan iqtisadiyyatdır. Bu iqtisadiyyat qəqəmli texnologiyaların başlıca rola malik olması nəzərə alınaraq, çox zaman “rəqəmli iqtisadiyyat” adlandırılır. Biliklərə əsaslanan iqtisadiyyat makro- və makroiqtisadi səviyyədə keyfiyyətləri və xüsusiyyətləri ilə fərqlənir, o cümlədən **makroiqtisadi səviyyədə:**

- iqtisadi artım, texnoloji nailiyyətlər və əqli mülkiyyət arasında güclü korrelyasiya mövcuddur,

- əqli mülkiyyət insan kapitalının dəyərinə, kəmiyyət xarakteristikalarına və texnoloji dəyişikliklərin temp və istiqamətinə nəzərəçarpan dərəcədə təsir göstərir,

- müəlliflik hüququna əsaslanan sənayenin (kreativ industriya) dünya iqtisadiyyatında və inkişaf etmiş ölkələrin ÜDM-də payı getdikcə artır,

- informasiya texnologiyaları obyektləri əqli mülkiyyət vasitəsilə qorunmağa başlanmış və internet elektron ticarət vasitəsi ilə əqli mülkiyyətin virtual bazarına çevrilmişdir,

- əqli mülkiyyətin qorunması ilə bağlı dünya ticarətinin yeni modeli yaranmışdır,

- əqli mülkiyyət təşkilatı – hüquqi infrastrukturun vacib elementinə çevrilərək, investisiyaların cəlb edilməsinin mühüm amili kimi çıxış edir;

mikroiqtisadi səviyyədə: əqli mülkiyyət qeyri-maddi aktivlərin başlıca hissəsidir və maddi aktivləri üstələyərək, iqtisadi subyektlərin kommersiya əqdlərinin aparılmasını dəyişdirmiş və onların davamlılıq göstəricisinə çevrilmişdir,

- qeyri-maddi aktivlərin və xüsusən əqli mülkiyyət obyektlərinin dəyərləndirilməsini sürətləndirmişdir,

- əqli mülkiyyət hesabına firma və şirkətlərin marketing və menecment strategiyasını dəyişdirmiş və korporativ idarəetmənin vacib elementinə çevrilmişdir.

Dərc edilmə (istifadəyə buraxılma)

Dərc edilmə (istifadəyə buraxılma əsərin müəllifinin və ya fonogram istehsalçısının razılığı ilə əsərin, fonogramın kütlənin tələbatını ödəmək üçün mülki dövriyyəyə buraxılmasıdır. Elektron-informasiya sistemləri vasitəsi ilə əsərdən və fonogramdan istifadəyə imkan yaradılması da dərc edilmə sayılır.

Dövlət varidatı sayılan əsər

İctimai varidat dairəsinə aid edilən əsərlər sırasından müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada dövlət varidatı elan olunan əsərlərdir. Dövlət varidatı elan olunan əsərlərdən istifadəyə görə xüsusi ödənişlər müəyyənləşdirilir və yığılan haqlar müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqların inkişafı üçün istifadə olunur.

Ədalətli qonorar

Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlarla qorunan əsərlərdən, fonoqramlardan və teleradio verilişlərindən istifadəyə görə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada və minimum məbləğdən az olmamaqla ödənilən haqqı ifadə edən termindir. Məcburi lisenziya və ya qanun üzrə lisenziya verilən hallarda müəllif hüquqlarının qorunması haqqında sazişlərdə ədalətli haqqın müəyyən edilməsi nəzərdə tutulur, saziş olmadığı hallarda isə bu haqq müəlliflik hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

Əqli mülkiyyət

Əqli mülkiyyət hər hansı obyektiv formada əks olunmuş əqli fəaliyyət nəticələridir. Əqli mülkiyyət professional təcrübədə bütün növ əsərləri, ifaları, fonoqramları və yayım təşkilatlarının verilişlərini özündə birləşdirən müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlara, həmçinin ixtiraları, əmtəə nişanlarını və coğrafi göstəriciləri özündə birləşdirən sənaye mülkiyyətinə və ənənəvi mədəniyyət nümunələrini – folkloru, ənənəvi bilikləri, integral sxem topologiyalarını və məlumat toplularını və s. özündə birləşdirən qeyri-ənənəvi əqli mülkiyyətə bölünür. Əqli mülkiyyətin qorunması məqsədi ilə onların müəlliflərinə və yaradıcılarına (hüquq sahiblərinə) müstəsna hüquqlar verilir. Müstəsna hüquqlar digər hüquqi vasitələrlə və digər hüquqi mexanizmlərdən

istifadə etməklə, maddi obyektlərə olan mülkiyyət hüquqlarının funksiyasını yerinə yetirir.

Əqli mülkiyyət obyektləri

Əqli fəaliyyət nəticələri ədəbi, bədii və elmi əsərlər, ifalar, səsyazılmaları, yayım təşkilatlarının verilişləri, insan fəaliyyətinin bütün sahələrində olan elmi kəşflər, ixtiralar və faydalı modellər, sənaye nümunələri, əmtəə nişanları, firma adları və kommersiya nişanları, haqsız rəqabətə qarşı müdafiə, kommersiya sirləri, həmçinin istehsalat, elm, ədəbiyyat və incəsənət sahələrində əqli fəaliyyətin digər nəticələri.

Əqli mülkiyyət qanunvericiliyi

Azərbaycan Respublikasının əqli mülkiyyət qanunvericiliyi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi, əqli mülkiyyətə aid müvafiq qanunvericilik aktları, həmçinin Azərbaycan Respublikasının əqli mülkiyyət sahəsində qoşulduğu beynəlxalq müqavilələrdən ibarətdir. Hazırda müəlliflik hüququ və digər əqli mülkiyyət hüquqları sahəsində 10 qanun qüvvədədir. Bunlardan “Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında”, “İnteqral sxem topologiyalarının hüquqi qorunması haqqında”, “Azərbaycan folkloru nümunələrinin hüquqi qorunması haqqında”, “Məlumat toplularının hüquqi qorunması haqqında” və “Əqli mülkiyyət hüquqlarının təminatı və piratçılığa qarşı mübarizə haqqında” 5 Qanun bilavasitə müəllif - hüquq

sahəsi ilə bağlıdır və onların idarəçiliyini Respublika Müəllif Hüquqları Agentliyi həyata keçirir. “Patent haqqında” və “Əmtəə nişanları və coğrafi göstəricilər haqqında” qanunlar sənaye mülkiyyətinə aiddir və onların idarəçiliyini Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsi, kənd təsərrüfatına aid “Seleksiya nailiyyətləri haqqında” qanunun idarəçiliyini isə Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi həyata keçirir. Göstərilən qanunlar əqli mülkiyyətin əsas qorunma xəttini təşkil edir. “Haqsız rəqabət haqqında” və “Kommersiya sirri haqqında” qanunlar isə dolayısı yolla əqli mülkiyyət hüquqlarını qoruyaraq, ikinci qorunma xəttini təşkil edir və onların idarəçiliyini İqtisadi İnkişaf Nazirliyi təmin edir.

Əqli mülkiyyət sahəsində beynəlxalq müqavilələr (müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar sahəsi üzrə) Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatını təsis edən Konvensiya, Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatının inzibati idarəçiliyində olan “Ədəbi və bədii əsərlərin qorunması haqqında” Bern Konvensiyası, “ÜƏMT-nin Fonoqram istehsalçılarının mənafeələrinin onların fonoqramlarının qanunsuz təkrar istehsalından qorunması haqqında” Cenevrə Konvensiyası, “İfaçıların, fonoqram istehsalçılarının və yayım təşkilatlarının hüquqlarının qorunması haqqında” Roma Konvensiyası, “ÜƏMT-nin ifalar və fonoqramlara dair Müqaviləsi”, “ÜƏMT-nin müəlliflik hüququna dair Müqaviləsi” və YUNESKO-nun inzibati

idarəçiliyində olan “Müəllif hüquqları haqqında Ümumdünya Konvensiyası” və “Qeyri-maddi mədəni irsin qorunması haqqında” Konvensiya və s. Azərbaycan göstərilən beynəlxalq müqavilələrə qoşulmuşdur.

Bununla yanaşı, 2012-ci il 20-26 iyun tarixlərində Çin Xalq Respublikasının Pekin şəhərində Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatı (ÜƏMT) çərçivəsində keçirilmiş “Audiovizual ifaların qorunması” mövzusunda Diplomatik Konfransda “Audiovizual ifalara dair Müqavilə” (2012-ci il 24 iyun) qəbul edilmişdir. Hazırda Azərbaycan Respublikasının həmin müqaviləyə qoşulması ilə bağlı məsələyə müvafiq qaydada baxılır.

Əqli mülkiyyət iqtisadi kateqoriya kimi

Əqli mülkiyyət iqtisadi münasibətlərdə iştirak edən, dəyərə, xarakteristika, funksiya və iqtisadi xarakterli nəticələrə malik olan və xüsusi növ kimi müəyyən olunan mülkiyyətdir. Hüquqi cəhətdən əqli mülkiyyət əmlaka daxil olan qeyri-maddi nemətlərin əmlak dəyəri olan və əmlak dəyəri olmayan tərkib hissələrindən: əmlak (iqtisadi) hüquqları və şəxsi (qeyri-əmlak) hüquqlardan ibarətdir. Əqli mülkiyyət hüquqları qeyri-maddi obyektlərə şamil olunur və bu obyektlərə əmtəə xassəsi verərək, onların iqtisadi dövriyyəyə cəlb olunmasını təmin edir. Əqli mülkiyyətə müstəsna hüquqların verilməsi bu mülkiyyət üzərində sərəncamçılığı təsbit edir və maddi mülkiyyətin

qorunmasından az olmayan qorunmanı təmin edir. Əqli mülkiyyətə müstəsna hüququn sahibi özünün əmlak hüquqlarını maddi mülkiyyət sahibi kimi sərbəst həyata keçirə, həyata keçirilməsinə icazə verə, sata və ya ondan imtina edə bilər. Əqli mülkiyyət hüquqları üçüncü şəxslərin müdaxiləsindən qorunur. Əqli mülkiyyət qeyri-maddi aktivlərin vacib tərkib hissəsidir və “biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatda” qeyri-maddi aktivlərin maddi aktivlərə nisbətdə payının artmasında aparıcı amil kimi çıxış edir.

Əqli mülkiyyətin iqtisadi əhəmiyyəti

Əqli mülkiyyət təkrar olunan vəsait (resurs), bilavasitə gəlir gətirməyən, lakin vasitəli yollarla böyük maddi gəlirin təminatçısıdır. Əqli mülkiyyət hüquq sahibinin icazəli istifadəsi zamanı riskin minimal və gəlirin maksimal olması şərtlərini yaradan mənbədir və inhisarçılığa baxmayaraq, rəqabətə müsbət təsir göstərən və eyni zamanda digər şəxsləri fərqli həlləri tapmağa həvəsləndirən “kiçik monopoliya”dır.

Əqli mülkiyyət obyektlərinin dəyərləndirilməsi

Müvafiq metodika əsasında əqli mülkiyyət obyektlərinin qeyri-maddi aktivlər çərçivəsində dəyərinin və qeyri-maddi aktivlər sırasında xüsusi çəkisinin müəyyən edilməsidir.

Əlaqəli hüquqlar

Müəlliflik hüququ ilə qorunan əsərləri öz fəaliyyəti ilə kütləyə çatdıran xüsusi vasitəçilərə - ifaçılara, fonoqram istehsalçılara və yayım təşkilatlarına verilən hüquqlarıdır. Bu hüquqlar bilavasitə müəlliflik hüququ ilə təmasda olduğuna görə əlaqəli hüquqlar adlandırılmışdır. Əlaqəli hüquqlar müəlliflik hüququ ilə qorunan əsərlərin ətrafında formalaşmışdır və analoji, lakin həcm və müddətlərə görə daha məhdud qorunmaya malikdir. Əlaqəli hüquqlar aşağıdakılara şamil olunur:

- İfaçılara, onların ifalarına münasibətdə;
- fonoqram istehsalçılara, onların hər hansı maddi daşıyıcıda, o cümlədən kasetlərə və kompakt disklərə yazılmış səsyazılmalarına münasibətdə;
- efir yayımı təşkilatlarına, onların radio və televiziya verilişlərinə münasibətdə.

Əlaqəli hüquqların əsas xüsusiyyəti müəlliflik hüququndan törəməsi və ondan asılı olmasıdır, bu səbəbdən əlaqəli hüquqlar müəlliflik hüququna riayət etməklə tanınır.

Əmlak hüquqlarının idarə edilməsi

Müəlliflik hüququ müəllifləri və digər hüquq sahiblərini tanımaqla və onların yaradıcılıq fəaliyyətini ədalətli qonorar formasında stimullaşdırmaqla yaradıcılıq prosesinə zəruri şərait yaradır. Bunlar müvafiq qanunvericilik, normativ hüquqi baza və müvafiq prosedurlarda öz əksini tapır və hüquqların qorunması aləti kimi çıxış edir. Hüquqların həyata

keçirilməsi üçün dövlət müəlliflərə yardım göstərir və şərait yaradır, hətta zəruri hallarda bu iş dövlət orqanları tərəfindən həyata keçirilir.

Bəzi hallarda yaradıcılıq məhsulunun sahiblərinin çoxu tərəfindən öz əmlak hüquqlarının idarə edilməsi, xüsusən ədəbi və musiqili əsərlərə, həmçinin ifalara istifadə hüquqlarının qloballaşdırılması nəzərə alınmaqla, qeyri-mümkündür və kifayət qədər vəsait tələb edir. Nəticədə bir çox ölkələrdə hüquqların kollektiv əsasda idarə edilməsi üzrə təşkilatlar və ya cəmiyyətlər meydana gəlir və onların yaranması getdikcə daha da genişlənir. Bu cəmiyyətlər öz üzvləri olan müəlliflər üçün onların əsərlərindən istifadəyə görə royaltilərin yığılması və bölüşdürülməsi üzrə xidmətlər göstərirlər.

Əsərin açıqlanması

Müəllifin razılığı ilə əsərin ilk dəfə kütləyə çatdırılması məqsədilə dərc edilməsi, kütləvi nümayiş etdirilməsi, kütləvi ifa olunması, efirə verilməsi və başqa üsullarla edilən hərəkət açıqlanma hesab olunur.

Əsərin hüquq sahibi

Əsərə müəlliflik hüququnun məxsus olduğu şəxs. Müəlliflik hüququ əsərin yaradılması ilə birgə əldə edilir. Qanunvericilikdə nəzərdə tutulan bəzi xüsusi hallar istisna olmaqla, əsəri yaradan şəxs müəlliflik hüququnun ilkin sahibi sayılır. Müəllifin vərəsələri də müəlliflik hüququnun sahibləri ola bilərlər.

Əsərdən kommersiya məqsədi ilə istifadə

Açıqlanmış əsərin gəlir götürmək məqsədi ilə hər hansı üsulla surətinin çıxarılması, yayılması, kirayəyə verilməsi, idxal edilməsi, kütləvi nümayişi, kütləvi ifası, kütləvi bildirişi, efirlə kütləvi bildirişi, kəbellə kütləvi bildirişi, tərcüməsi, yenidən işlənməsi və digər üsullarla istifadəsi kommersiya məqsədi ilə istifadədir. Müəlliflik hüququ ilə qorunan əsərlərdən istifadə bu cür əsərə olan müəllif hüquqlarının istifadəsi ilə birgə həyata keçirilir.

Əsərdən istifadəyə icazə

Müəllif (və ya digər hüquq sahibi) tərəfindən digər şəxsə müəyyən qaydalar və şərtlər daxilində əsərdən istifadəyə verilən icazədir (avtorizasiya). İstifadəyə icazə müqavilə əsasında alınmalıdır. Müəlliflərin istifadəyə icazə vermək hüququ müəllif hüquqlarının praktiki mahiyyətini təşkil edir və müəllifə öz əsəri üzərində sərəncamçılığını həyata keçirməyi təmin edir. Müəyyən hallarda beynəlxalq konvensiyalar bu cür müqavilələrin məcburi və ya qanun üzrə lisenziyalarla əvəz olunmasına icazə verir.

Əsərin yayılması

Əsərin orijinalının və ya nüsxələrinin satış və ya mülkiyyət hüququnun başqa cür verilməsi yolu ilə kütləyə çatdırılmasıdır.

Əsərdən (fonoqramdan) istifadə üçün lisenziya

Əsərdən və ya əlaqəli hüquqların obyektlərindən qanuni istifadə üçün müqavilə əsasında istifadəçiyə verilən icazədir. Lisenziya müstəsna və qeyri-müstəsna ola bilər. Müəllif müqaviləsi əsasında müstəsna lisenziya əldə etmiş şəxs həmin hüquqları başqa şəxslərə də verə bilər.

Əsər nüsxəsi

Əsərin hər hansı maddi formada hazırlanmış surəti onun nüsxəsi hesab olunur.

Əsərin və ya fonoqramın kirayəyə verilməsi

Əsərin, fonoqramın və ya “Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında” Qanunla qorunan obyektlərin orijinalının və ya nüsxələrinin birbaşa və ya dolayısı yolla gəlir götürmək məqsədi ilə müəyyən müddətə müvəqqəti istifadəyə verilməsidir.

Fonoqram

İfaların və digər səslərin hər hansı maddi daşıyıcıda müstəsna olaraq səsli yazılmasıdır.

Fonoqram nüsxəsi

Fonoqramda yazılmış səslərin hamısının və ya bir hissəsinin bilavasitə və ya dolayısı ilə hər hansı maddi daşıyıcıya köçürülmüş surətidir.

Fonoqram istehsalçısı

Fonoqram istehsalçısı ifanın və ya digər səslərin ilk dəfə yazılması təşəbbüsünü və məsuliyyətini üzərinə götürmüş fiziki və hüquqi şəxsdir. Başqa sübutlar olmadıqda həmin fonogramda və (və ya) onun qoyulduğu qutuda adı adi qaydada göstərilmiş fiziki və ya hüquqi şəxs fonogram istehsalçısı sayılır.

Hüquqların idarə edilməsi haqqında informasiya

Əsəri, əsərin müəllifini və ya digər hüquq sahibini eyniləşdirən və ya əsərdən istifadə şərtləri haqqında məlumatları və təqdim olunan belə məlumatları özündə saxlayan hər hansı rəqəmləri və ya kodları bildirir ki, informasiyanın istənilən elementlərindən hər hansı biri əsərin nüsxəsinə əlavə edilmiş olur, yaxud bu obyektlərin kütləyə çatdırılması məqsədi ilə bildirişi zamanı görünür.

Xidməti əsər

Xidməti əsər xidməti vəzifəsini, yaxud işəgötürənin xidməti tapşırığını yerinə yetirmək qaydasında yaradılmış əsərdir. Xidməti əsərdən istifadəyə müstəsna hüquq müəlliflə işəgötürən aralarındakı müqavilədə başqa hal nəzərdə tutulmazsa, müəllifin əmək münasibətlərində olduğu şəxsə (işəgötürənə) məxsusdur. Xidməti əsərdən hər hansı formada istifadə olunarkən (xidməti əsərin təkrar nəşri, başqa dilə tərcüməsi, yenidən işlənməsi və s.) xidməti əsər müəllifinin qonorar almaq hüququ vardır. Xidməti əsərdən

istifadənin hər növünə görə müəllif qonorarının həcmi və ödənilməsi qaydaları işəgötürənlə müəllif arasındakı müqavilə ilə müəyyənləşdirilir.

İnformasiya texnologiyaları-əqli mülkiyyət-elektron ticarət (İT-İP-e.com)

Biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatda əqli mülkiyyətin, yeni informasiya texnologiyalarının və elektron ticarətin qarşılıqlı əlaqəsini və təsirini ifadə edən termindir. Müasir şəraitdə informasiya texnologiyalarının (İT) və əqli mülkiyyətin (İP) bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəsi rəqəmli mühitdə elektron ticarətin («E-com.») daha da genişlənməsinə imkan yaradır.

İctimai varidata keçmiş əsər

Müəlliflik hüququ ilə qorunma müddəti başa çatmış əsəri ifadə edən termindir. İctimai varidata keçmiş əsərlərdən müəllifin şəxsi hüquqları gözlənilməklə qonorar ödənilmədən sərbəst istifadə oluna bilər. Azərbaycan folkloru nümunələri (ənənəvi mədəni nümunələr) və Azərbaycanın ənənəvi bilikləri də ictimai varidat dairəsinə daxildir.

Kreativ sənaye

Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlara əsaslanan iqtisadiyyat sahəsidir. Elmi, texniki və informasiya sahələri, memarlıq, dizayn, təhsil, incəsənət, musiqi, əyləncə sənayesi, həmçinin iqtisadi funksiyası yeni ideyalar, texnologiyalar və kreativ məzmun

yaratmaqdan ibarət olan sahələr kreativ sənayeyə aid edilir. Kreativ sənaye iki əsas əlaməti: məhsulun hazırlanmasına fərdi yanaşma və onun dəyərində qeyri–maddi tərkibin üstünlük təşkil etməsi ilə xarakterizə olunur.

Qonorar almaq hüququ

Müəllifin əsərdən istifadənin hər növünə görə qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada müəllif qonorarı almaq hüququ vardır (qonorar almaq hüququ). Bu qonorarın həcmi və hesablanması qaydası müəlliflərlə (hüquq sahibləri ilə) istifadəçilər arasında bağlanmış müəllif müqaviləsi və ya müəlliflərin verdikləri səlahiyyətlər həcmində əmlak hüquqlarını kollektiv əsasda idarə edən təşkilatlarla istifadəçilər arasında bağlanmış müqavilələrlə müəyyən edilir.

Qanun üzrə lisenziya

Əsərdən və ya əlaqəli hüquqların obyektlərindən istifadəyə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş xüsusi icazə növüdür. Qanun üzrə lisenziyanın verilməsi üçün müəllifin razılığı tələb olunmur. Belə icazə əsasında istifadə halları “Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 37-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Belə istifadəyə görə müəyyən edilmiş qaydada qonorar ödənilməlidir.

Lisenzia sazişi

Müəlliflik hüququ ilə qorunan əsərin istifadəsi ilə bağlı icazəni özündə əks etdirən müqavilə növüdür. Lisenzia razılaşmaları müəlliflik hüququna aid digər müqavilələrdən fərqlənir. Məsələn, müəlliflik hüququnun verilməsi barədə müqavilə (müəllif müqaviləsi), işəgötürənlə müəllif arasında bağlanan əmək müqaviləsi və əsərin yaradılması üçün sifariş müqaviləsi. Lisenzia sazişində əsərdən istifadəyə dair lisenziyanın (icazənin) müddəti, qonorar ödənişi ilə bağlı şərtlər, verilmiş hüquqlardan istifadə edilmədiyi hallarda müqavilənin ləğv edilməsi qaydaları və s. şərtlər nəzərdə tutulur.

Məhdudiyyətlər və istisnalar

Müəlliflik hüquqları və əlaqəli hüquqların obyektlərindən istifadəyə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş məhdudiyyətlər və istisnalardır. Bu məhdudiyyətlər və istisnalar Qanunun 17-24-cü və 36-38-ci maddələri ilə müəyyən edilmişdir.

Müəllifin “Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında” Qanunla müəyyən edilmiş əmlak hüquqları üçün göstərilən Qanunun 17-24-cü maddələri ilə müəyyən olunan məhdudiyyətlər və istisnalar o şərtlə tətbiq edilir ki, belə məhdudiyyətlər əsərdən normal istifadəyə zərər vurmasın və müəllifin və müəlliflik hüququnun digər sahibinin qanuni maraqlarını əsassız olaraq məhdudlaşdırmasın.

İfaçının, fonogram istehsalçısının və yayım təşkilatının “Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında” Qanunla müəyyən edilmiş hüquqları üçün göstərilən Qanunun 36-38-ci maddələri ilə müəyyən olunan məhdudiyyətlər və istisnalar o şərtlə tətbiq olunur ki, həmin məhdudiyyətlər ifalardan, fonogramlardan və yayım təşkilatının verilişlərindən və onların yazılmalarından, həmçinin onlara daxil edilmiş elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərlərindən normal istifadəyə zərər vurmasın və ifaçının, fonogram istehsalçısının, yayım təşkilatının və göstərilən əsərlərin müəlliflərinin qanuni maraqlarını əsassız şəkildə məhdudlaşdırmasın.

Məcburi lisenziya

Adətən səlahiyyətli orqanlar, həmçinin müəllif təşkilatları tərəfindən xüsusi qeyd-şərtlə əsərdən istifadəyə verilən icazənin bir növüdür. Hər hansı ilkin bildiriş və ya müraciət olmadan Qanun əsasında verilən lisenziyadan fərqli olaraq, məcburi lisenziya yalnız müəllifin (hüquq sahibinin) əvvəlcədən rəsmi icazəsi, yaxud müəyyən şərtlər daxilində bildirişi əsasında verilir. Məcburi lisenziya əmlak hüquqlarının kollektiv əsasda idarə edilməsi ilə bağlıdır.

Əmlak hüquqlarını kollektiv əsasda idarə edən təşkilatları müəlliflər və əlaqəli hüquqların sahibləri tərəfindən yaradılır. Belə təşkilatlara əmlak hüquqlarını kollektiv əsasda idarə etmək səlahiyyətini bilavasitə müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqların sahibləri

könüllü olaraq yazılı müqavilələr əsasında və ya bu təşkilatlara üzv olmaqla verirlər. Kollektiv idarəetmə təşkilatları hüquq sahiblərindən aldıkları səlahiyyətlər həcmində və çərçivəsində əsərlərdən istifadə üçün istifadəçilərə icazə verirlər. Bu cür icazə verilməsi bir qayda olaraq, lisenziya sazişləri bağlamaqla rəsmiləşdirilir. “Ədəbi və bədii əsərlərin qorunması haqqında” Bern Konvensiyası müəllifdən əvvəlcədən alınmış icazə əsasında musiqili əsərin yazılması üçün məcburi lisenziyanın verilməsini nəzərdə tutur. Bu Konvensiya teleradio verilişlərinə də məcburi lisenziyanın verilməsi imkanını istisna etmir. Müəllif Hüquqları haqqında Ümumdünya Konvensiyasında da yazılı əsərin ilk dəfə dərc edildiyi tarixdən 7 il keçəndən sonra, göstərilən müddət ərzində həmin tərcümə dərc edilməmişdirsə, bu əsərin ölkənin dövlət dilinə tərcüməsinə məcburi lisenziya verilməsi qeyd olunur.

Müəllif

Müəllif əsərin yaradıcısı olan fiziki şəxsdir. Verilən izahdan aydın olur ki, əsərin yaradıcısı yalnız fiziki şəxs ola bilər.

Müəlliflik hüququ

Elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərlərinin müəlliflərinin hüquqlarını ifadə edən hüquqi termdir. Obyektiv mənada müəlliflik hüququ əsərlərin yaradılması və istifadəsi ilə əlaqədar münasibətləri

tənzimləyən hüquqi normaların məcmusudur və qorunma aləti kimi çıxış edir, subyektiv mənada isə öz-özlüyündə əsərlərin yaradıcılarına məxsus olan şəxsi (qeyri-əmlak) və əmlak (iqtisadi) hüquqlardır və bu hüquqlar müstəsna xarakterə malikdir.

Müəlliflik hüququnun əqli mülkiyyət sistemində rolu

Əqli mülkiyyət hüquqları əqli fəaliyyət nəticələrinin qorunması məqsədi ilə onların müəlliflərinə və hüquq sahiblərinə verilən müstəsna hüquqlardır. Əqli mülkiyyət professional təcrübədə müəlliflik hüququ, əlaqəli hüquqlara, ənənəvi mədəniyyət nümunələri – folklor, inteqral sxem topologiyaları, məlumat topluslarına olan hüquqlara, həmçinin özündə ilk növbədə patentləri, əmtəə nişanları və coğrafi göstəriciləri birləşdirən sənaye mülkiyyətinə olan hüquqlara bölünür. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 30-cu maddəsinə əsasən, “Hər kəsin əqli mülkiyyət hüququ vardır. Müəlliflik hüququ, ixtiraçılıq hüququ və əqli mülkiyyət hüququnun başqa növləri qanunla qorunur”.

Müəlliflik hüququ əqli mülkiyyət sisteminin ən zəngin və geniş yayılmış əqli nəticələrinə - əsərlərə olan hüquqlardır.

Müəlliflik hüququnun insan hüquqları sistemində yeri

“İnsan hüquqları haqqında Beynəlxalq Bill”in tərkib hissəsi olan “İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt”da (1966) qeyd olunur ki, hər bir şəxs “müəllifi olduğu hər hansı elmi, ədəbi, yaxud bədii əsərləri ilə bağlı yaranan maddi və mənəvi maraqlarının qorunmasından istifadə etmək” hüququ tanınır. Yaradıcılıq hüququ insanların bənzərsizliyini təsdiqləyən ayrılmaz azadlıq hüququdur. Müəlliflik hüququ insanın vacib mədəni hüquqlarından biri kimi yaradıcılıq prosesinə müdaxilə etmədən onun nəticələrini qorumaqla şəxslərin azad yaradıcılıq nəticələrini qoruyur.

Müəllifin şəxsi (qeyri-əmlak) hüquqları

Elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərlərinin müəlliflərinin şəxsi hüquqlarını ifadə edən hüquqi termdir. Əsərin müəllifinin aşağıdakı şəxsi (qeyri-əmlak) hüquqları vardır:

a) əsərin müəllifi kimi tanınmaq hüququ (**müəlliflik hüququ**);

b) əsərdən öz adı ilə, təxəllüslə, yaxud adsız (anonim) istifadə etmək və ya bu cür istifadəyə icazə vermək hüququ (**ad hüququ**);

v) əsərinin mənasının dəyişilməsinə, təhrif olunmasına və müəllifin şərəf və ləyaqətinə xələl gətirən hər hansı başqa hərəkətlərə qarşı çıxmaq hüququ (**şöhrətinə hörmət edilməsi hüququ**);

q) istifadədən götürmək də daxil olmaqla, əsərini istənilən formada açıqlamaq və ya açıqlanmasına icazə vermək hüququ (**açıqlama hüququ**).

Müəllif, istifadəçiyə dəyən zərəri və qazanacağı gəliri ödəmək şərti ilə əsərin açıqlanması haqqında əvvəllər qəbul edilmiş qərardan imtina edə bilər (**imtina hüququ**). Əgər əsər açıqlanmışdırsa, müəllif imtina barədə açıq çıxış etməlidir. Belə halda müəllifin həmin ana qədər hazırlanmış əsər nüsxələrini öz vəsaiti hesabına almaq ixtiyarı vardır. Lakin bu müddəalar xidməti və audiovizual əsərlərə münasibətdə tətbiq olunmur.

Şəxsi hüquqlar bölünməz və özgəninkiləşdirilməz olub əmlak hüquqlarından asılı olmayaraq, müəllifə məxsusdur və əmlak hüququnun başqasına verildiyi hallarda da müəllifdə qalır.

Müəlliflik hüququnun qorunma müddətləri

Əsərin yaradılması anından başlayaraq yaranan müəlliflik hüququnun qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qorunma müddətləridir. Müvafiq qanunvericilik normaları ilə müəlliflik hüquqlarının qorunmasına münasibətdə müəyyən edilmiş qorunma müddətləridir. “Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 25-ci maddəsinə əsasən, müəlliflik hüququ əsərin yaradılması ilə yaranır, müəllifin bütün həyatı boyu və onun ölümündən sonra 70 il müddətində qüvvədə qalır (burada müəllifin və ya digər hüquq sahibinin əmlak

hüququ nəzərdə tutulur). Əmlak hüquqları üçün göstərilən Qanunla müəyyən edilmiş qorunma müddətləri həmin Qanunun qüvvəyə mindiyi tarixə qədər qorunma müddəti bitməmiş bütün əsərlərə şamil edilir. Qorunma müddətlərinin hesablanması göstərilən müddətin əvvəli üçün əsas götürülən hüquqi faktın baş verdiyi ildən sonra gələn ilin əvvəlindən hesablanır. Bu cür qorunma müddətləri müəlliflərə və onların vərəsələrinə münasib vaxt ərzində iqtisadi fayda götürməyə imkan verir. Müəlliflik hüququnun tərkib hissəsi olan əmlak hüquqlarının qorunmasının müddətli olması müəllifin hüquqlarının qorunması və əqli yaradıcılığın stimullaşdırılması ilə cəmiyyətin biliklərə və mədəniyyətə sərbəst qovuşmaq maraqları arasında balans axtarışının nəticəsidir.

Qanunvericilikdə müəlliflik hüququnun xüsusi qorunma müddətləri də müəyyən edilmişdir: anonim və ya təxəllüslə dərc edilmiş əsərə müəlliflik hüququ həmin əsərin qanuni dərc edildiyi tarixdən etibarən 70 il, şərikli əsərə müəlliflik hüququ müəlliflərin həyatı boyu və şərik müəlliflərin axıncısının vəfatından sonra 70 il müddətində qüvvədə qalır. Müəllifin vəfatından sonra 30 il müddətində ilk dəfə dərc edilmiş əsərə müəlliflik hüququ onun qanuni dərc edilmə tarixindən sonra 70 il müddətində qüvvədə qalır. Kollektiv əsərə müəlliflik hüquqları belə əsərin dərc edildiyi, dərc edilməmişdirsə, yaradıldığı tarixdən 70 il müddətində qüvvədə qalır. Qorunma müddətləri bitdikdən sonra əsər və ya əlaqəli hüquqların obyektləri iqtisadi dövriyyədən çıxarılmır və

qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallarda dövlət varidatı elan edilə bilər.

Müəlliflik hüququ ilə qorunan obyektlər hansılardır?

Müəlliflik hüququ təyinatından, dəyərindən və məzmunundan, habelə ifadə formasından və üsulundan asılı olmayaraq yaradıcılıq fəaliyyətinin nəticəsi olan həm açıqlanmış, həm də açıqlanmamış, obyektiv formada mövcud olan elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərlərinə şamil edilir. Müəlliflik hüququnun yaranması və həyata keçirilməsi üçün əsərin qeydiyyatına alınması, yaxud hər hansı başqa üsullarla rəsmiləşdirilməsi tələb olunmur.

Müəlliflik hüququnun obyektləri aşağıdakılardır:

ədəbi əsərlər (kitablar, broşuralar, məqalələr, mühazirələr və çıxışlar, kompüter proqramları və s.); dram, musiqili-dram və başqa səhnə əsərləri; xoreoqrafiya əsərləri və pantomimalar; mətnli və ya mətnsiz musiqi əsərləri; audiovizual əsərlər (kino, televə videofilmlər, slayd filmlər, diafilmlər və başqa kino və teleəsərlər); heykəltəraşlıq, rəngkarlıq, qrafika, dizayn, litoqrafiya əsərləri, qrafik hekayələr, komikslər və digər təsviri sənət əsərləri; dekorativ tətbiqi və səhnə tərtibatı sənəti əsərləri, əl ilə toxunan xalçalar; memarlıq, şəhərsalma və bağ-park sənəti əsərləri; fotoqrafiya əsərləri və ona oxşar üsulla yaradılmış əsərlər;

coğrafiya, topoqrafiya və digər elmlərə aid olan xəritələr, planlar, eskizlər, illüstrasiyalar və plastik əsərlər; törəmə əsərlər (tərcümələr, dəyişdirmələr, iqtibaslar, annotasiyalar, referatlar, xülasələr, icmallar,

səhnələşdirmələr, aranjemanlar, elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərlərinin yenidən işlənməsi); toplular (törəmə əsərlərə və toplulara müəlliflik hüququ onların əsaslandığı və ya onlara daxil edilən əsərlərin müəlliflik hüququ obyektləri olmasından asılı olmayaraq qorunur); teleradio verilişlərinin proqramları, kataloqlar, bukletlər, fotoalbomlar, mündəricatlar, multimedia məhsulları (əsərləri) və digər əsərlər.

Kompüter proqramları ədəbi əsərlər kimi qorunur. Kompüter proqramlarının qorunması ilkin mətn və obyekt kodu da daxil olmaqla istənilən dildə və formada ifadə edilən proqramların bütün növlərinə, o cümlədən əməliyyat sistemlərinə şamil edilir.

Müəllifin əmlak hüquqları

Müəllifin əmlak hüquqlarının iqtisadi aspektlərini təşkil edən müəlliflik hüquqlarıdır. Müəlliflik hüququ ilə qorunan əsərlərin müəlliflərinin şəxsi (qeyri-əmlak) hüquqları ilə yanaşı, müstəsna əmlak hüquqları vardır. Əmlak hüquqları elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərlərinin müəlliflərinin qanunvericiliklə müəyyən edilmiş əmlak hüquqlarını ifadə edən hüquqi termindir. “Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla, müəllifin və ya əsərə müəlliflik hüququnun digər sahibinin əsərdən hər hansı formada və üsulla istifadə etməyə müstəsna hüququ vardır.

Əsərdən istifadəyə müstəsna hüquq aşağıdakıları həyata keçirməyi, həyata keçirilməsinə icazə verməyi, yaxud qadağa qoymağı bildirir:

- əsərin birbaşa və ya dolayısı yolla surətini çıxarmaq (surətçixarma hüququ);

- əsərin orijinalını və ya nüsxələrini satış, yaxud mülkiyyət hüququnun başqa cür verilməsi yolu ilə yaymaq (yaymaq hüququ);

- əsərin orijinalını və ya nüsxələrini kirayəyə vermək (kirayə hüququ);

- əsərin nüsxələrini (o cümlədən müəllifin, yaxud əsərə müstəsna müəlliflik hüquqlarının sahibinin razılığı əsasında istehsal edilmiş nüsxələri) yaymaq məqsədi ilə idxal etmək (idxal hüququ);

- əsəri kütləvi nümayiş etdirmək (kütləvi nümayiş hüququ);

- əsəri kütləvi ifa etmək (kütləvi ifa hüququ);

- kütləyə çatdırılması məqsədi ilə əsərin kütləvi bildirişi (verilişin efirlə və ya kabellə kütləvi bildirişi daxil olmaqla (kütləvi bildiriş hüququ);

- əsərin kütləyə çatdırılması üçün onun ilk və ya sonrakı bildirişləri də daxil olmaqla efirlə kütləvi bildirişi (efirlə kütləvi bildiriş hüququ);

- kütləyə çatdırmaq üçün ilk və sonrakı bildirişlər də daxil olmaqla əsərin kabellə (kabel, naqıl və ya digər oxşar vasitələrlə) bildirişi (kabellə kütləvi bildiriş hüququ);

- əsəri interaktiv istifadə üçün kütləyə çatdırma (interaktiv kütləvi bildiriş hüququ);

- əsəri tərcümə etmək (tərcümə hüququ);
- dəyişdirmək, aranjeman etmək, yaxud başqa formada yenidən işləmək (yenidən işləmək hüququ).

Memarlıq, şəhərsalma və bağ-park layihələrindən istifadə üzrə müstəsna hüquqlara həm də belə layihələrdən praktik istifadə etmə halları daxildir. Qəbul edilmiş memarlıq layihəsinin müəllifinin, müqavilədə başqa hal nəzərdə tutulmadıqda, sifarişçidən öz layihəsinin tikinti üçün sənədlərinin hazırlanmasında və binanın tikintisində (tikilidə) iştirakını tələb etmək hüququ vardır.

Müəllifin özünün qonorardan imtina etdiyi hal və Qanunla müəyyən edilmiş məhdudiyyətlər istisna olmaqla, əsərdən istifadəyə görə müəllif qonorarı ödənilməlidir.

Müəllif hüquqlarından istifadə

Müəlliflik hüququnun tərkib hissəsi olan əmlak hüquqlarından gəlir götürmək məqsədilə açıqlanmış əsərin hər hansı üsulla surətinin çıxarılması, yayılması, kirayəyə verilməsi, idxal edilməsi, kütləvi nümayişi, kütləvi ifası, kütləvi bildirişi, efirlə kütləvi bildirişi, kəbellə kütləvi bildirişi, tərcüməsi, yenidən işlənməsi və digər üsullarla istifadəsi. Başqa şəxslər tərəfindən icazə almadan əsərdən analogi istifadə istisna olunur. Müəlliflik hüququ ilə qorunan əsərdən qonorar ödənilməsi şərti ilə istifadəyə icazə verilməsi də müəlliflik hüququndan istifadə sayılır.

Müəllif hüquqlarının təminatı

Müəllif hüquqlarının təminatı xüsusi hüquq sistemi çərçivəsində tənzimlənir və hüquqların pozulması müəllif tərəfindən müəyyən addımların atılmasını tələb edir. Bununla yanaşı, müvafiq hallarda hüquqların pozulmasına qarşı dövlətin kütləvi-hüquqi üsullardan istifadə etməsi mümkündür.

Bütövlükdə müəlliflik hüququ sistemi əqli mülkiyyət hüququ sisteminin ən geniş qoludur, sonuncu isə milli hüquqi doktrinaya əsaslanan mülkiyyət anlayışını tamamlayır və beləliklə “maddi” mülkiyyət hüququnu tamamlayan mülkiyyət hüququdur.

Müəlliflik hüququ sahəsində dövlətin rolu getdikcə artır və ənənəvi qanunverici və tənzimləyici ölkədaxili və beynəlxalq funksiyaları ilə yanaşı, yeni koordinasiya və nəzarət funksiyasına xüsusi diqqət yetirilməsinə səbəb olur.

Hüquqların təminatı sistemi qeyri-qanuni surətçixarmadan və ya piratçılıqdan ehtiyat etmədən müəllif əsərlərinin yayılmasına təminat verir. Bu isə, öz növbəsində, cəmiyyətin mədəni dəyərlərdən, biliklərdən daha sərbəst istifadə etməsinə imkan yaradır, həmçinin onların daha yüksək keyfiyyətini təmin edir.

Müəlliflik hüququnun ərazi xarakteri

Hər hansı ölkənin müəllif-hüquq qanunvericiliyinin onun sərhədlərindən kənarında qüvvəsinin olmadığını göstərən hüquqi faktdır.

Müəlliflik hüququnun pozulması

Müəlliflik hüququ ilə qorunan və istifadə edilməsinə qanunla icazə tələb olunan əsərdən icazəsiz istifadədir. Qanunvericilikdə nəzərdə tutulan xüsusi hallar istisna olmaqla, əsərin icazəsiz surətinin çıxarılması, yayılması, kirayəyə verilməsi, idxal edilməsi, kütləvi nümayişi, kütləvi ifası, kütləvi bildirişi, efrilə kütləvi bildirişi, kəbellə kütləvi bildirişi, tərcüməsi, yenidən işlənməsi və digər üsullarla istifadəsi müəllifin hüquqlarının pozulması hesab olunur.

Müəllif qonorarı

Qorunan əsərlərdən istifadəyə görə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada və həddə müəlliflərə ödənilən bütün növ haqlar və ya kompensasiyalardır. Əsərdən istifadə hüququna görə ödənilən qonorar müəllifin iqtisadi (əmlak) hüquqlarının ən mühüm aspektidir.

Müəlliflik hüququ son texniki nailiyyətlərdən necə istifadə edir?

Müasir dövrdə müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar sahəsi elmi və texniki nailiyyətlərin tətbiqi nəticəsində sürətlə inkişaf edir ki, bu da peyk rabitəsi və s. yeni informasiya texnologiyaları kimi qlobal rabitə vasitələrinin köməyi ilə əsərlərin yayılmasının yeni üsulları meydana çıxmışdır. Son vaxtlar əsərlərin

internet vasitəsi ilə yayılması imkanı yaranmışdır ki, bu da müəlliflik hüququ qarşısında yeni problemlər qoymuşdur. İnformasiya texnologiyaları obyektlərinin əksəriyyəti müəlliflik hüququ ilə qorunur və digər tərəfdən istifadə nəticəsində müəlliflik hüququnun təkmilləşdirilməsini zəruri edir. Kiberməkanda müəllif hüququnun qorunmasının yeni normalarının işlənib hazırlanması məqsədilə ÜƏMT “Müəlliflik hüququ haqqında” və “İfalar və fonogramlar haqqında” Müqavilələr (“ÜƏMT-nin İnternet Müqavilələri”) qəbul etmişdir. Göstərilən müqavilələrdə İnternet və digər rəqəmli şəbəkələrdə yaradıcılıq məhsuluna icazəsiz daxil olmanın və onlardan qeyri-qanuni istifadənin qarşısını alan beynəlxalq normalar vardır.

Azərbaycanın milli müəllif-hüquq qanunvericiliyi və normativ hüquqi baza, “İnformasiya texnologiyaları – əqli mülkiyyət” (İT-İP) əlaqəsi şəraitində hüquqların qorunması və həyata keçirilməsinə şərait yaradır.

Müəlliflik hüququ necə tənzimlənir?

Müəlliflik hüququnun qorunması hər hansı bir rəsmiyyətçilikdən asılı deyildir. Yaradıcılıq məhsulunun qorunması əsərin yaranması anından başlanır. Azərbaycanın milli qanunvericiliyi müəyyən ölkələrdə olduğu kimi, əsərlərin rəsmi qeydiyyatının mümkünlüyünü nəzərdə tutur. Bu imkan müəlliflərin və hüquq sahiblərinin maraqlarını müdafiə etmək məqsədi ilə dövlət tərəfindən təşkil olunur və əsərini

qeydiyyatdan keçirən şəxslər üçün əlverişli şərait yaradır. Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar obyektlərinin könüllü qeydiyyat mexanizminin mahiyyəti və onun inkişafına tələbat ilk növbədə onunla diktə olunur ki, qeydiyyat icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanları tərəfindən həyata keçirilən hüquqların qorunması və hüquqların müdafiəsi arasında çox vacib körpü yaradır.

Müstəsna hüquq

Əsərdən və əlaqəli hüquqların obyektlərindən hər hansı formada və üsulla istifadənin həyata keçirilməsi, həyata keçirilməsi üçün icazə verilməsi, yaxud qadağa qoyulması ifadə edən anlayışdır. Müəlliflik hüququ bütövlükdə müstəsna hüquqlardır. Qanunvericilikdə nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla, əsərdən və əlaqəli hüquqların obyektlərindən istifadəyə müstəsna hüquqların sahibinin icazəsi olmadan heç kəs əsərdən və əlaqəli hüquqların obyektlərindən istifadə edə bilməz.

Nəşir

Nəşriyyat məhsulunun istehsalını maddi-texniki cəhətdən təmin edən (maliyyələşdirən) nəşriyyat və ya əsas fəaliyyəti bu sahə ilə əlaqədar olmayan fiziki və ya hüquqi şəxs.

Pirat nüsxə

İstehsalı (hazırlanması) və ya yayılması müəlliflik hüququnun və ya əlaqəli hüquqların pozulmasına səbəb olan əsər və ya fonogram nüsxələri pirat nüsxələr sayılır.

Gətirildiyi ölkədə heç vaxt qorunmamış və ya qorunma müddəti keçmiş, lakin bu Qanuna müvafiq surətdə qorunan əsərlərin və fonogramların müəlliflik hüququnun və əlaqəli hüquqların sahiblərinin icazəsi olmadan Azərbaycan Respublikasına idxal edilən nüsxələri pirat nüsxələr hesab olunur.

Pirat məhsul

Müəllifin və ya əlaqəli hüquqların sahibinin razılığı olmadan hazırlanmış (istehsal edilmiş) əsər və fonogram nüsxələri pirat məhsul sayılır.

Piratçılıq

Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqların sahiblərinin (və ya hüquqi varislərinin) icazəsi olmadan əsərin və əlaqəli hüquqlar obyektlərinin hər hansı üsulla, o cümlədən surətinin çıxarılması, yayılması, kirayəyə verilməsi, idxal edilməsi, kütləvi nümayişi, kütləvi ifası, kütləvi bildirişi, efirlə və kəbellə kütləvi bildirişi, tərcüməsi, yenidən işlənməsi və s. istifadəsi piratçılıq hesab olunur.

Plagiatçılıq

Əsərin başqa şəxsin adı altında tam və ya qismən açıqlanması, yəni özgənin elmi, ədəbi, bədii və ya digər növ əsərini öz adı ilə nəşr etdirməsi, yaxud özgənin müəllifliyini mənimsəmə və ya mənbəyini və müəllifini göstərilmədən əsəri və ya onun bir hissəsini köçürməklə yeni əsərin yaradılması, bu cür əsərlərin yenidən dərc edilməsi, qəzet, jurnal məqalələrinin və yayım təşkilatları üçün verilişlərin hazırlanması, habelə şərikli müəllifliyə məcbur etmə.

Prodüser

Bir qayda olaraq fonoqramların, audiovizual əsərlərin istehsalını, yayımını təşkil edən və maliyyələşdirən şəxs.

Sifariş əsasında yaradılan əsər

Müəlliflə fiziki və ya hüquqi şəxs arasında bağlanmış müqavilə əsasında müəllif qonorarı ödənilmək şərti ilə yaradılması sifariş olunan əsər.

Sərbəst istifadə

Qorunan əsərlərdən qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş hallarda müəllifdən (və ya digər hüquq sahibindən) icazə almadan və qonorar ödənilmədən istifadə. Bu halda müəllifin şəxsi (qeyri-əmlak) hüquqları gözlənilməlidir. Sərbəst istifadə başlıca olaraq informasiya, elm, təhsil və tədris məqsədlərinə xidmət edir. Əsərdən sərbəst istifadə halları və

formaları “Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 17-24-cü maddələrində göstərilmişdir.

Surətçixarma

Əsərin və ya fonoqramın bir və ya daha çox nüsxəsinin hər hansı maddi formada, o cümlədən səs və videoyazı şəklində hazırlanması surətçixarmadır. Əsərin və ya fonoqramın elektron (rəqəmli də daxil olmaqla), optik və ya maşınla oxunan digər formada müvəqqəti, yaxud daimi saxlanma üçün yazılması da surətçixarma sayılır.

Texniki mühafizə vasitələri

Əsərə və əlaqəli hüquqların obyektlərinə daxilolmanı nəzarətdə saxlamağa imkan verən, hüquq sahibinin və ya istehsalçının icazə vermədiyi hərəkətlərin qarşısını alan, yaxud məhdudlaşdıran istənilən texniki qurğu və ya onların hissələri.

Ümumi daxili məhsulda (ÜDM-də) kreativ sənayenin payı

Əqli mülkiyyət (müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar) sənayesinin ümumi iqtisadiyyatda səviyyəsinin göstəricisidir. Onun konkret qiyməti və qiymətinin dəyişməsi əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunması, idarə olunması və təminatı proseslərinin səviyyəsini müəyyənləşdirməyə imkan yaradır. 2012-ci

ildə müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlara əsaslanan milli iqtisadiyyat sahələri üzrə 2011-ci ilin faktiki göstəriciləri əsasında Müəllif Hüquqları Agentliyi tərəfindən beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmaqla hazırlanmış xüsusi metodika əsasında kreativ sənayenin ölkənin ümumi daxili məhsulunda xüsusi çəkisinin 4,5% olduğu müəyyən edilmişdir.

Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar və onların istifadəsi ilə bağlı məsələlər barədə məlumat üçün Azərbaycan Respublikası Müəllif Hüquqları Agentliyinə (AzRMHA) müraciət edə bilərsiniz.

Ünvan: Bakı şəhəri, Ü.Hacıbəyli, 84, Hökumət evi

Telefon: (99412) 493-39-44. Fax: 498-10-28.

E-mail: mha@copag.gov.az